

Krajina

III. Cesty k nové koncepci evropské krajiny

Zpracování zřetelných a na budoucnost zaměřených zásad politiky životního prostředí v jednotlivých demokratických zemích v 80. letech 20. stol. bylo významným krokem. Nakládání s krajinou a přírodou, stejně jako kvalita životního prostředí všeobecně, se staly věcí veřejného zájmu, podléhající politickému rozhodování. Pokud jde o samotnou krajinu, každá země tím získala možnost přihlásit se ke své krajině jako součásti národního přírodního a kulturního dědictví a rozhodnout o tom, jak chce a bude toto své dědictví dále uchovávat, využívat a rozvíjet. Ze zkušeností jednotlivých zemí postupně vyrůstala i politika životního prostředí Evropské unie a koncepce práce s krajinou na evropské úrovni.

Dva příklady

● **Nizozemsko** – Koncepci řízení vývoje a využívání krajiny a s ním spojené vhodné struktury prostorového plánování věnovalo Nizozemsko zcela mimořádnou pozornost. V období poválečné obnovy země v 50. a 60. letech si tamní vědci a politici uvědomili, že pokud se do obnovy nevnese řád a země bude ponechána působení volného trhu, vyústí celý proces v chaos, což malý a hustě osídlený stát nemohl připustit. V rámci státní správy se proto zavedla praxe opakovaného zpracování vize, jak nakládat s národním prostorem (Visie Ruimte) a vznikla hierarchicky vybudovaná struktura prostorového plánování rozvoje, která se dodnes – formou dlouhodobých výhledových (20 až 30 let) a realizačních (na 10 let) plánů – systematicky zabývá aktuálními otázkami vývoje a využívání národního prostoru a jeho

krajiny. Výsledkem je již více než půl století trvající kontinuita v rozhodování o vývoji a nakládání s krajinou. A v této malé zemi je to znát. Už dávno se v ní nenajdou volné skládky odpadů, neexistuje živelná výstavba satelitních sídlišť a neuspořádané konglomeráty logistických hal a obchodních center v okolí velkých měst, stavby typu „podnikatelského baroka“ a podobné výdobytky agresivního neoliberálního ekonomického boomeru. Tím za uplynulých 60 let prošla země sice několikrát, ale dokázala ho za pomoci jasných pravidel o využívání krajiny udržet v přijatelných mezích a v souladu s požadavky péče o přírodu a krajinu.

Planologická (plánovací) praxe vychází z kvalitního výzkumu, z vysoké úrovně oborového vzdělání a dlouholetých zkušeností, z objektivního hodnocení podkladů a pozitivních i negativních zkušeností

(Faludi a Van der Valk 1994, Van der Valk 2002 aj.). Negativních zkušeností se v průmyslovém období nahromadilo množství – počínaje půdami změněnými chemickým hnojením, znečištěním podzemních vod nitráty, mokřady zavezenými chemickým odpadem a konče nucenou likvidací městských sídlišť postavených na starých skládkách odpadů, kde se ukázalo, že bydlení v nich je pro život jejich obyvatel nebezpečné.

Metodické řízení otázek prostorového rozvoje je v rukou Služby pro venkovskou krajinu. Plánovací přípravu a výkon opatření v terénu zajišťují provincie/kraje. Úzká součinnost různých rezortů národního hospodářství a jejich spolupráce při plánování využití krajiny je samozřejmostí, která přináší dobré výsledky.

Jako poradní orgán vlády pro řízení vývoje a využívání krajiny se ustanovila Rada pro venkovskou krajinu. V ní jsou zastoupeni univerzitní profesori oborů zabývajících se studiem krajiny (krajinná ekologie, historická geografie, kulturní ekologie aj.), odborníci různých profesí (prostorové plánování, zemědělství, vodní hospodářství, ochrana přírody ad.). Tato Rada zpracovává na základě zadání vlády fundovaná stanoviska pro vládní rozhodování ve věcech krajiny. Rada je ale orgánem nezávislým na politice. Zpracovává a vládě předkládá návrhy, vyjádření a doporučení k aktuálním záležitostem týkajícím se práce s krajinou na základě vlastního uvážení. V zemi stíhané opakovanými povodněmi, poklesem kontinentální desky, nebezpečím stoupající hladiny Severního moře, ale i mimořádnou hustotou dopravy a rychlými změnami v provozování zemědělství mají její vyjádření pro vládu cenu zlata. Stejně hodnotné jsou ale i nálezy ve věci mimořádného poklesu biologické rozmanitosti zemědělské krajiny postižené dřívějšími metodami provozování zemědělství. Týká se to i potřeby rozšíření rozlohy lesů a vytvoření vhodné ekologické infrastruktury země v minulosti téměř zcela zničené jednostranným ekonomickým využíváním krajiny. A totéž platí i pro aktuální záležitosti vlivu klimatické změny

1 Praha a její okolí při záplavách v r. 2002. Foto P. Mudra

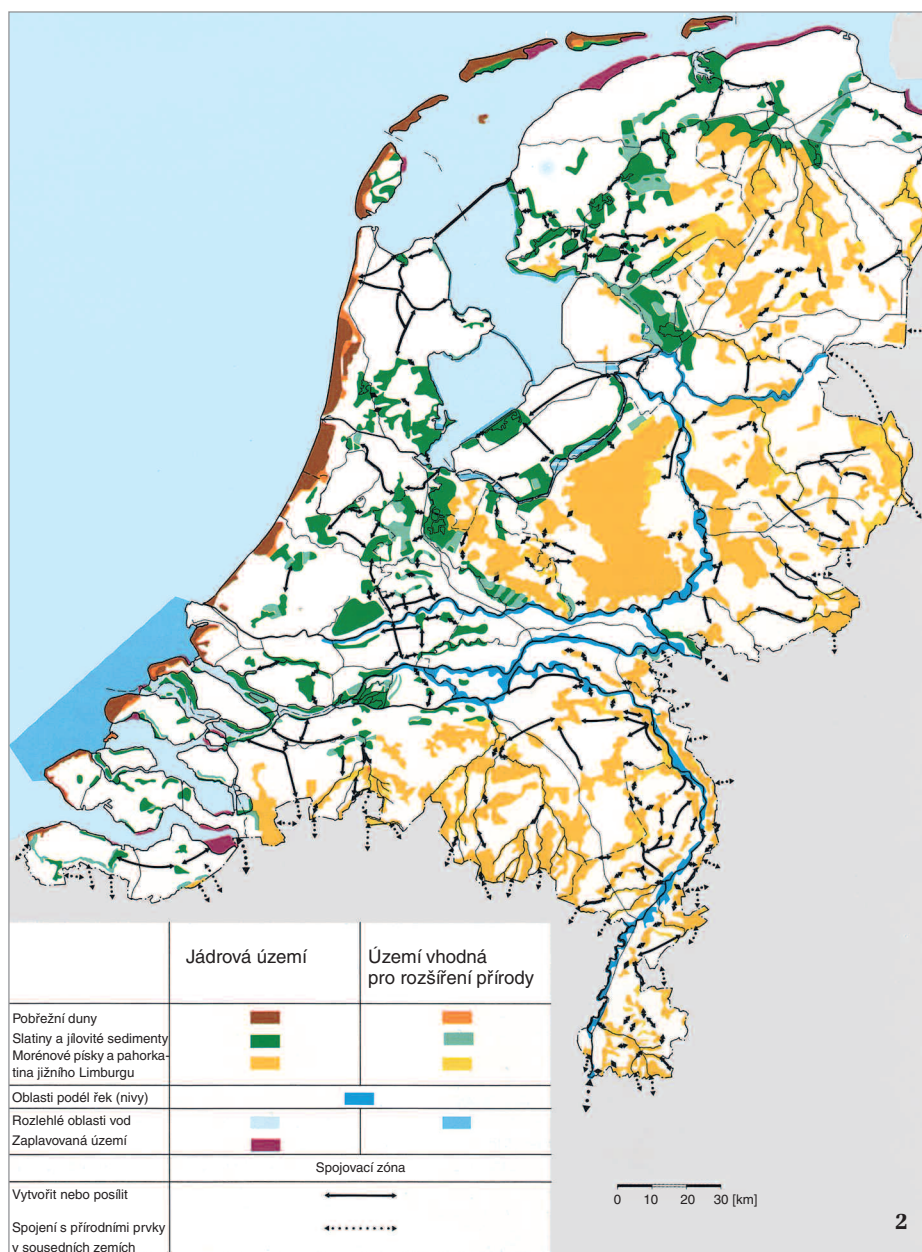

a jejich možných následků. Na základě doporučení Rady se v poslední době změnila i strategie protipovodňových opatření v říčních nivách: země protkaná ochrannými hrázemi dnes některé z nich odstraňuje a obnovuje někdejší přirozené suché poldery, které umožní za vysoké vody rozlív povodňové vlny, sníží její výšku, a tím nebezpečí záplav na dolní části toku. Po odchodu povodňové vlny se voda z polderů samovolně stahuje zpět do koryta řeky. Jakkoli vysoká hráz není totiž zárukou plné ochrany – tisíciletá holandská zkušenost učí, že příští povodeň může být ještě vyšší než ta předcházející. Namísto nekončících a stále nákladnějších technických opatření je lepší naučit se s vodou žít. Opakovaně zaplavované nivy podél velkých vodních toků byly po zralé úvaze vyňaty ze zemědělského obhospodařování a ponechány přírodě. Do nížinné poříční krajiny se tak pozvolna vrací přirozený lužní les, jehož poslední zbytky zlikvidovala nesmyslná těžba v 19. stol. Již v 70. letech byly zastaveny nákladné práce na vysoušení vnitrozemského mořského zálivu Zuiderzee, původně motivované požadavkem na rozšíření zemědělské půdy a zvýšení produkce. V nové situaci a při jiném způsobu uvažování o vývoji a využití národního prostoru po dokončení se tyto práce ukázaly jako ekonomicky neefektivní. Více než 5 000 ha z tohoto území bylo předáno do správy Státních lesů a necháno přírodě. Dnes jde o nejdůležitější území mokřadů v severozápadní Evropě, kterým ročně protahují přes dva miliony ptáků na cestě ze severských hnízdišť do jižních zimovišť a zpět. V současné době se uvažuje o dalším rozšíření tohoto území. Každoročně je navštěvují desetitisíce turistů, pro něž jsou tisícová hejna divokých hus a brodivých ptáků unikátním zážitkem.

Před 150 lety byla země prakticky odlesněna – lesnatost se tehdy blížila 1,2 %. Dnes je to asi 10 %. Před 30 lety byl zahájen program modernizace lesnictví, zaměřený na zavedení forem lesnického hospodaření blízkých přírodě. Jedním z jeho hlavních cílů je přeměna někdejších převážně borových monokultur na písčitých půdách na lesy smíšené, s druhovým složením blízkým přírodě (hlavně březové a bukové doubravy; Fanta 1982, 1985, 2010 aj.).

V převážně odlesněné a zemědělsky využívané krajině má velký význam ekologická infrastruktura. Program jejího (zno-
vu)vytvoření počítá s vykopáním zemědělsky využívaných pozemků o rozloze asi 35 000 ha do r. 2018. Tento mimořádně ambiciózní program asi nebude ve stanoveném termínu splněn. Nicméně povede k dalšímu zvýšení lesnatosti asi o 10 % a především k významné podpoře úsilí o zlepšení struktury a biologické diverzity krajiny (obr. 2).

Cenným příspěvkem Rady pro venkovskou krajinu se stalo vypracování zásad integrovaného přístupu a koordinace rezortních zájmů při realizaci strategických cílů národní krajinné politiky. Tento přístup k řešení problematiky vývoje a využití krajiny našel širokou odezvu i ve společnosti, která považuje všestranně využívanou krajinu za svou – a je ochotna pro ni něco udělat. A to nejen v zastupí-

telských orgánech při projednávání záležitostí souvisejících s rozvojem obce nebo regionu, ale i ve svém volném čase. Přes čtyři miliony lidí (více než čtvrtina obyvatel země) jsou členy různých zájmových organizací, spolků a sdružení, které se aktivně podílejí na údržbě krajinných prvků, monitorování změn v krajině a na spolupráci s vědci při inventarizačním botanickém, entomologickém nebo zoologickém výzkumu a podobných aktivitách. Úroveň ekologického povědomí občanské společnosti je vysoká. A stejnou úroveň má i kvalita ekologického výzkumu. Holandské týmy koordinují celou řadu mezinárodních výzkumných programů nejen v rámci Evropské unie, ale i v rozvojových zemích. Ekologickému vzdělání ve školách všech stupňů se věnuje velká pozornost, stejně jako udržování ekologického povědomí v občanské společnosti. Výuka lesnictví a ochrany přírody je součástí téhož studijního programu. Studenti se stále učí koordinovat zájmy obou oborů a předcházet nežádoucím konfrontacím.

Potřeba změny v nakládání s krajinou se postupně prosadila i v podnikatelských kruzích, které respektují v prostorové vizi stanovená pravidla. I pro ně platí, že svo-

2 Nizozemsko – ekologická infrastruktura země. Podle: M. Broekmeyer a kol. (2001), upraveno

boda podnikání znamená především odpovědnost. Dnes i z podnikatelských řad vycházejí podněty pro politické rozhodování ve formě technologických inovací, planologických a architektonických řešení. Správa národní dálniční sítě odmítla např. budování logistických aglomerací v okolí dálnic a v zájmu šetření krajiny přišla dokonce s návrhem zákazu budování jakýchkoli staveb podél dálničních tahů. Přiznává, že vybudování dálnice je samo o sobě velkým zásahem do krajiny. A kupodivu – zavedení těchto ekologických pravidel do plánovacího procesu nevedlo k ekonomickému zhroucení země. Právě naopak.

Inovativní holandské přístupy k řešení složité problematiky hydrologie poříčních a pobřežních oblastí našly uplatnění po celém světě a přinášejí zemi nejen dobré jméno, ale i velké ekonomické zisky. Dobře vyškolení nizozemští odborníci dnes spolupracují na projektech v Bangladéši, Indii a Číně. Po katastrofě způsobené orká-
nem Katrina v Mexickém zálivu je v krátké době angažovala americká vláda a zadala

jim zpracování projektu ochrany města New Orleans proti opakování podobné události. Tytéž firmy a odborníci se již v 80. letech odmítli podílet na megalomanském projektu někdejšího rumunského diktátora N. Ceausesca na vysušení dunajské delty s prostým odůvodněním – šlo by o zničení světově unikátního ekosystému. Tyto firmy daly přednost dobré věci před značnými finančními zisky.

● Německo

Mimořádně složitý vývoj prodělala v industriální době krajina v Německu. V rozlehlé a prostorově členité zemi byly podmínky průmyslového rozvoje od samého začátku regionálně velmi rozdílné. Při uplatnění ryze ekonomických hledisek to vedlo k extrémní diferenciaci využívání území – vzniku průmyslových aglomerací na straně jedné a málo vyvinutých oblastí na straně druhé. Již ve 30. letech 20. stol. tak vznikla např. v oblasti Porúří neudržitelná situace. Destrukce krajiny povrchovou těžbou, odvaly a volně skladovanými odpady spolu s extrémním chemickým znečištěním ovzduší, vod a půd učinily oblast téměř neobyvatelnou. Rozlehlá území ve střední a východní části země byla naopak vylidněna a byly zde zřízeny vojenské výcvikové prostory sloužící v té době nastupujícímu totalitnímu režimu k jedinému cíli – rozpoutání 2. světové války.

Současné ale v první polovině 20. stol. zaznamenaly v Německu rychlý rozvoj přírodní vědy – botanika, geografie a další. Byly položeny základy zcela nového oboru – ekologie krajiny (Troll 1939). Ta se v poválečném období stala základem ekologického výzkumu spojeného se jmény vynikajících vědců – geografů, ekologů, botaniků, jako např. H. Ellenberg, E. Neef, J. Schmitthüsen, W. Haber, H. Leser, K. F. Schreiber a jiní. Východiskem jejich úvah o rozvoji Německa v rámci poválečného vývoje se stalo členění země podle přírodních podmínek (naturräumliche Gliederung). Důležitou součástí prostorové typologie a krajinného plánování se stal promyšlený systém stanovištního průzkumu zemědělské krajiny, který poskytl informace o jejím ekologickém a produkčním potenciálu. Z něj byla odvozena pravidla, která je třeba při využívání krajiny respektovat kvůli udržení kvality a zamezení degradačním procesům (Ellenberg 1951, 1956, Haber 1972, Schreiber 1976, Weller 1970). Tyto principy a postupy platí do současnosti (např. Weller a Durwen 1994).

Zcela mimořádným úkolem byla v 50. a 60. letech obnova země zničené válkou. Krajinně-ekologické a planologické podklady se staly nepostradatelnou součástí tohoto složitého procesu. Je samozřejmé, že v kritických poválečných podmínkách se všude nepodařilo tyto zásady plně uplatnit – někdy se pod tlakem sociálních a ekonomických okolností muselo přistoupit k provizorním opatřením. Náprava se uskutečňuje mnohdy za značných finančních nákladů dodnes. A stejně naléhavá byla harmonizace řešení prostorového vývoje země po sjednocení na počátku 90. let, po rozpadu totalitního režimu ve východní části.

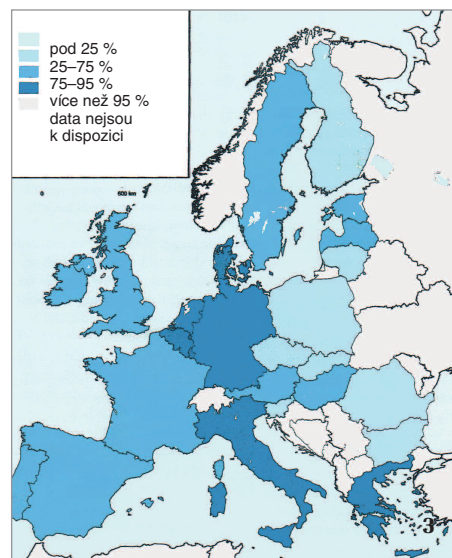
Tradice ochrany přírody měla už z předminulého století v Německu silné kořeny.

Změna přístupů k využívání krajiny řízená koncepcí prostorového rozvoje se stala v 70. a 80. letech 20. stol. počátkem oživení aktivit v ochraně přírody. Výsledkem toho je, že Německo má dnes výborně fungující a v Evropě nejrozsáhlejší soustavu velkoplošných chráněných krajinných oblastí a národních parků (obr. 4) a více než 95 % přírodních stanovišť a lokalit s vysokým chráněným druhů vyhovuje kritériím EU a může být zařazeno do soustavy Natura 2000. To svědčí o mimořádné kvalitě přírody v celé zemi (obr. 3). Zákondárství a jasně formulovaná koncepce práce s krajinou odvrátily potenciální rozpory a tvoří základ pro řešení složitých otázek prostorového rozvoje území. Spolupráce lesnictví a ochrany přírody je samozřejmostí, vznikla síť lesních rezervací ve všech spolkových zemích (např. Meyer a kol. 2006). Koncepce ekologicky zaměřeného lesního hospodářství (naturgemäße Waldwirtschaft) a intenzivní lesnicko-ekologický výzkum na tomto poli jsou příkladem pro ostatní evropské země. Z této situace profituje německé lesnictví při volbě ekologických způsobů hospodaření, jimiž se řadí na první místo v Evropě (Rubner 1968, Bonnemann a Röhrig 1971, Fanta 2005). A opět kupodivu: ekonomické výsledky německého lesnictví jsou při důsledném uplatňování ekologického hospodaření mnohem lepší než v některých sousedních zemích, kde se pod politickým tlakem prosazují většinou velmi „originální“ metody práce s lesem. Pro příklady nemusíme chodit daleko – viz Dřevěná kniha Ministerstva zemědělství ČR, jejímž jediným tématem je prodej dřeva; otázkou stavu lesa a vhodných způsobů jeho obhospodařování se vůbec nezabývá.

I Německo opustilo strategii vytrvalého boje se záplavami podél vodních toků. Jen kolem Rýna byla postupně rozebrána řada hrází a dosud vzniklo 18 suchých polderů umožňujících rozliv povodňové vlny. A vody Rýna, v 60. letech nebezpečné pro lidské životy, jsou dnes opět na úrovni umožňující rekreaci, život lososa obecného a jiných vodních živočichů citlivých na kvalitu vody.

Úroveň a rozsah vědeckého výzkumu krajiny v Německu nemá v Evropě obdoby. Ekologický výzkum krajiny se soustředil do několika vědeckých center, je podporován státními i rezortními dotačními programy a jeho výsledky se v širokém rozsahu využívají pro politická a odborná rozhodnutí. V zemi vycházejí četná vědecká a odborná periodika vysoké úrovně, často se tu pořádají významné vědecké konference a symposia věnovaná aktuálním tématům práce s krajinou. Vysoká odbornost v záležitostech politiky krajiny je zásadním rysem současné situace a vyplývá z úzké spolupráce vědy a politiky.

Plánovací praxe široce využívá stanovištní mapování a integruje tak ekologické a ekonomické informace do smysluplného přístupu k využívání krajiny (např. Wilke, Schiller a Könze 2002). V některých spolkových zemích byly dokonce v jednotlivých okresech zřízeny tzv. biologické stanice. Ty fungují jako poradní orgán pro obce a zemědělce, zajišťují monitorování chráněných území, výchovnou činnost formou spolupráce se školami apod. Jejich zří-

3 Kvalita přírodních stanovišť v zemích Evropské unie podle indexu vhodnosti pro zařazení do soustavy Natura 2000 (v procentech). Podle: Eurostat (Environmental statistics and accounts in Europe) 2010, upraveno

zení a aktivita se mnohonásobně vyplatily. A někdejší vojenský výcvikový prostorům se v poslední době dostává nového poslání – jsou vyhlašována za území tzv. nové divočiny: území ponechaná zcela vlastnímu vývoji, kde příroda může hospodařit po svém, bez zásahů člověka. Jejich význam pro vědu a vzdělání je nesmírný. Navštěvují je tisíce lidí a především školních dětí, které se zde učí, co je to příroda nemanipulovaná člověkem. V současné době pokrývají necelá 2 % rozlohy země. Spolková vláda rozhodla zvětšit jejich počet a rozlohu během příštích 20 let na 5 %.

A stejně jako v případě Nizozemska nedvedla systémově řízená změna přístupu k nakládání s krajinou k poklesu hospodářské výkonnosti země. Naopak – zavedením inovativních technologií šetrných k přírodě a krajinně a promyšlených přístupů k trvale udržitelnému rozvoji země se tato výkonnost zvýšila. V uplatnění nových technologií v oblasti životního prostředí a krajiny je dnes Německo nepochybně na prvním místě v Evropě.

Evropská unie a Rada Evropy

Podobné systémové změny týkající se prostředí a krajiny zavedly od 80. let 20. stol. postupně i další demokratické státy – Dánsko, Švýcarsko, Velká Británie, Francie, skandinávské země. Pro některé z nich to nebylo jednoduché. Globalizace na trhu zemědělských komodit např. ve Francii vedla v některých méně úrodných oblastech ke zhroucení zemědělství, k hromadnému opouštění zemědělských půd, odchodu venkovského obyvatelstva do měst za pracovní příležitostí a tím k vylidnění venkova se závažnými následky pro krajinu. Ze všech pozitivních i negativních zkušeností a poznatků se ale postupně zrodila koncepce nakládání s krajinou na evropské úrovni. Jak pro mezinárodní strategii, tak i pro politiku krajiny bylo rozhodujícím předělem zhroucení totalitních režimů ve středoevropských zemích v r. 1989.

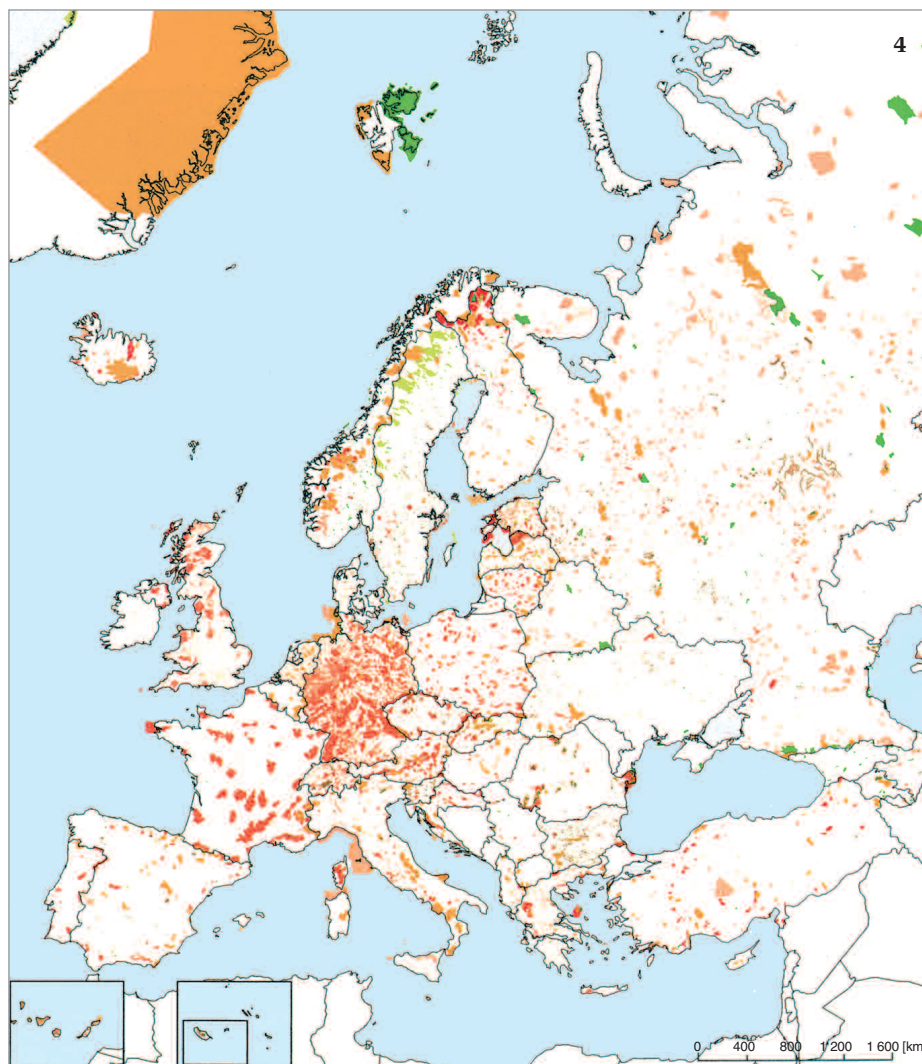
4 Národní parky a (velkoplošná) chráněná území v Evropě podle klasifikace Mezinárodní unie pro ochranu přírody a přírodních zdrojů (IUCN). Tmavě zelená – kategorie IA, světle zelená IB (přísná přírodní rezervace), tmavě žlutá – II (národní park), hnědá – III (přírodní památka), světle oranžová – IV (území pro management stanovišť/druhů), tmavě oranžová – V (chráněná krajina/mořské území), červená – VI (řízené chráněné území pro přírodní zdroje). Podle: Evropské centrum pro biologickou diverzitu (ETC/BD) a Eionet (2009), upraveno. Obr. z archivu autora, není-li uvedeno jinak

● Dobříš

První společnou akcí evropských zemí v oblasti životního prostředí po rozpadu totalitních režimů a železné opony byla Konference ministrů životního prostředí evropských zemí v Dobříši v r. 1991. Že se konala právě v tehdejší Československu, bylo zásluhou našeho tehdejšího ministra životního prostředí Josefa Vavrouška. Toto setkání bylo silným podnětem k sjednocení dosud různorodých přístupů jednotlivých zemí k problematice životního prostředí. Vytýčilo zásadní směr a cíl evropské politiky životního prostředí a krajiny a definovalo činnosti, které se měly přednostně uskutečnit v dlouhodobém výhledu. Patří mezi ně především kvalita vody a ovzduší, šetrné a zodpovědné využití přírodních zdrojů, zacházení s odpady, ochrana přírody a půd, biologická diverzita, změna klimatu a jeho vliv na přírodu a krajinu evropského kontinentu.

Tato hlavní témata jsou do současné doby rozpracovávána v doporučeních pro národní vlády jednotlivých zemí a v direktivách směřujících k realizaci politických rozhodnutí. Na uskutečnění cílů evropské politiky životního prostředí věnovala EU v uplynulých 20 letech velké finanční prostředky. K hlavním programům týkajícím se krajiny stále patří:

- čistota ovzduší – zaměřená na odsíření průmyslových provozů s cílem zlepšit zdravotní podmínky pro obyvatelstvo postižených oblastí a zastavit poškozování lesů;
- čistota vod – především zlepšení kvality stojatých i tekoucích vod a výstavba čistíren odpadních vod;
- ochrana půd – zvýšení retence vody v krajině, omezení půdní eroze a udržení produkční kapacity zemědělsky využívaných půd;
- ochrana biodiverzity – vytváření národních sítí a celoevropské ekologické soustavy přírodních území (Natura 2000), ochrana evropské flóry a fauny (Planta Europa, Bernská úmluva o ochraně fauny), ochrana mokřadů jako specifických stanovišť (Ramsarská úmluva);
- rozvoj venkova – zaměřený na trvale možné využívání půdy, stabilizaci venkova a zamezení marginalizace venkovského prostoru – poklesu významu v důsledku opouštění zemědělské půdy, nedostatku pracovních příležitostí, nevhodných způsobů využívání venkovského prostoru apod.;
- adaptace krajiny na klimatickou změnu – výzkum dopadu této změny na krajiny

Tab. 1 Klasifikace ekosystémových služeb poskytovaných biodiverzitou krajiny

Zásobovací služby	Regulační služby	Kulturní služby
Produkty získávané z ekosystémů – Potraviny – Voda – Palivo – Vlákna – Biochemické suroviny – Genetické zdroje	Užítky z regulačních a ekosystémových procesů – Regulace klimatu – Regulace infekčních nemocí – Regulace vody – Čištění vody – Opylování	Nemateriálové užítky z ekosystémů – Spirituální a náboženské podněty – Rekreace a ekoturismus – Estetické podněty – Inspirační podněty – Naučné a vzdělávací podněty – Kulturní dědictví
Podpůrné služby		
Služby nezbytné pro poskytování všech ostatních ekosystémových služeb – Tvorba půdy – Koloběh živin – Primární produkce		

různých oblastí, jejich odolnosti a výskytu extrémů (sucho, povodně, vichřice).

Zodpovědné rozhodování o jednotlivých programech, jejich obsahové náplni a zajištění nemohlo samozřejmě být pouze věcí politické úvahy. Vycházelo z praktických zkušeností jednotlivých zemí v oblasti práce s prostředím, přírodou a krajinou a z poznání, že každá složka životního prostředí má svou funkci v životě soudobé společnosti. Bohatá příroda není pro ozdobu, poskytuje člověku různé ekologické služby (tab. 1). Biodiverzita je nezbytná a její výzkum má opodstatnění. Zejména pro „nové“ členské země EU je oblast životního prostředí příkladem spolupráce mezi vědou a politikou směřující k zod-

povědnému rozhodování a kvalifikované řešení environmentálních problémů nahromaděných za období vlády totalitních režimů, které problematice životního prostředí věnovaly pouze okrajovou pozornost. Mnohé problémy trvají až do současnosti, protože se klade přehnaný důraz na ekonomický rozvoj na úkor kvality prostředí. Jak neopodstatněný a krátkozraký je takový přístup k přírodě a krajině ukazují výše uvedené příklady Nizozemska a Německa. Upravená krajina těchto zemí svědčí o tom, že krajina zde není prázdňným pojmem, ani odkladovým prostorem, ani prostorem pro realizaci výhradně ekonomických zájmů. Zkušenosti těchto zemí stojí za úvahu a následování.

Jiná kultura

Do 80. let nevídané množství vědeckých poznatků o prostředí, přírodě a krajině a o ekologických dopadech jejich bezohledného využívání našly v demokratických zemích neobyčejný ohlas v občanské společnosti. Šlo o významnou změnu, která zahájila odklon od spotřební kultury průmyslové doby a položila základ vzniku kultury jiného hodnotového obsahu. Tímto krokem se dovršuje vývoj od romantických počátků ochrany přírodních památek v 19. stol. přes zřízení prvních národních parků v Americe a v Evropě až po jasně definovanou zodpovědnost člověka současné postindustriální doby za stav, vývoj a využívání svého životního prostředí. Soustředěné úsilí o kvalitu životního prostředí a péči o přírodu a krajinu je dnes v tradičních demokratických zemích samo-

zřejmou součástí kultury jejich společnosti. Přirozenou součástí této kultury jsou i nástroje aktivní práce s krajinou: ekologický výzkum, krajinné plánování, schopnost koordinace mezirezortních zájmů, konsenzus při úvahách o vývoji a využívání krajiny. Výsledkem jejich uplatnění je krajina vpravdě kulturní – krajina jako výraz a součást kultury společnosti. Bohatá příroda a upravená krajina k této kultuře patří, stejně jako vysoká úroveň soudobého umění, péče o historické památky a lidové tradice, slušné chování mezi lidmi a poctivá politika.

5 Vodopády potoka Satiny u Malenovic v Lysohorské pahorkatině. Foto P. Mudra

Redakce

Ceny Živy za rok 2010

Udílení cen Živy za nejlepší články uplynulého ročníku se konalo již počtrnácté, a to 2. května 2011 opět v reprezentativních prostorách Akademie věd v pražské vile Lanna. Slavnostní odpoledne zahájila prof. RNDr. Helena Illnerová, DrSc., a doc. RNDr. Jan Suda, Ph.D. Přítomni byli též představitelé Akademické a Vědecké rady AV ČR, prof. Ing. Vladimír Mareček, DrSc., a prof. Ing. Petr Ráb, DrSc., JUDr. Jiří Malý, ředitel Střediska společných činností AV ČR, v. v. i., Jiří Padevět, ředitel Nakladatelství Academia, doc. Ing. Jan Krekule, DrSc., členové redakční rady, milí hosté z řad spolupracovníků Živy a zástupci médií.

Redakční rada a redakce Živy udělují:

● Purkyňova cena

za popularizaci biologických věd (věková kategorie nad 30 let):

Mgr. Martin Forman a RNDr. Jiří Král, Dr., z katedry genetiky a mikrobiologie PřF UK v Praze za články Úvod do biologie sociálních pavouků (Živa 2010, 2) a Změny v organizaci genomu a vznik sociality u bezobratlých (Živa 2010, 3).

První část přináší pohled do světa sociálních pavouků, pozornost je věnována kvazisociálním druhům, jejichž kolonie trvající mnoho generací jsou vrcholem sociality u pavouků. Evoluci sociality mohou podporovat i specifické změny v organizaci genomu, což je předmětem druhé části článku. Závěrem jsou uvedeny výsledky autorů, kteří se u sociálních stepníků rodu *Stegodyphus* zabývají vývojem karyotypu. Ukazují, že u nich dochází s přechodem k sociálnímu způsobu života k snižování počtu chromozomů a odhalují skrytou druhovou diverzitu sociálních zástupců.

● Zvláštní ocenění

za příspěvek přesahující rámec jednotlivých článků (význam např. pro výuku): doc. RNDr. Lubomír Hrouda, CSc., z katedry botaniky PřF UK v Praze a katedry biologie a environmentálních studií PedF UK

v Praze za seriál Trávy a jejich příbuzní napříč biotopy I.–VI. (Živa 2010, 1–6). Cenu převzala Zuzana Hroudová.

Trávy (čeled' lipnicovitých) a jim příbuzné skupiny úzkolistých druhů (čeledi šachorovitě a sítinovitě) představují evolučně úspěšnou, morfologicky různorodou a početnou skupinu jednoděložných rostlin. V české květeně jsou zastoupeny více než 300 druhů.

● Cena Živy (26–30 let)

Mgr. Jakub Straka, Ph.D., z katedry zoologie PřF UK v Praze za článek Jsou řasníci stále záhadní? (Živa 2010, 5). Ocenění převzala Bc. Kateřina Jůzová.

Řasníci (*Strepsiptera*) jsou hmyzí endoparaziti a sami patří mezi hmyz. Parazitují na různých řádech od rybenek po blanokřídlé. Vyznačují se zvláštním životním cyklem.

● Cena Živy – Junior (do 25 let)

Bc. Lenka Sentenská a Bc. Eva Líznarová z Ústavu botaniky a zoologie PřF MU v Brně za článek Nový řád pavoukvců pro faunu České republiky (Živa 2010, 3).

Během výzkumu arachnofauny ve sklenicích PřF MU v Brně se autorkám podařilo objevit zástupce málo prozkoumaného řádu krátkochovců (*Schizomida*), jenž obývá svrchní vrstvu půdy tropických a sub-

tropických oblastí. Tři druhy byly introdukovány i do Evropy, kde přežívají ve sklenicích s klimatem podobným původnímu prostředí. *Stenochrus portoricensis* pochází z jižního Mexika a byl již dříve znám ze sklenic Velké Británie a Německa. Jedinci nalezení v Brně zřejmě představují partenogeneticky se rozmnožující populaci, neboť mezi nimi nebyl objeven samec, pouze juvenilní jedinci a dospělé samice.

● Cena Antonína Friče

za příspěvek nejvýše hodnocený čtenáři: Ing. Jan Andreska, Ph.D., z katedry biologie a environmentálních studií PedF UK v Praze za práci Losos labský v historických záznamech a v současnosti I. a II. (Živa 2010, 4 a 6).

Vznik studie byl motivován úvahou, že ochrana konkrétních živočišných nebo rostlinných druhů se neobejde bez znalosti faktorů, které v minulosti ohrožovaly danou populaci nebo způsobily její zánik. Článek o historii existence a zániku labského populace lososa obecného (*Salmo salar*) představuje právě tento komplex limitujících faktorů. Závěrem se autor zabývá úspěšnou snahou o návrat lososů do úseku dolního Labe a jeho přítoků a perspektivami návratu lososů do českých řek.

V jednotlivých kategoriích byly vysoce hodnoceny také články: J. Roleček, Fenomén subkontinentálních doubrav: diverzita, dynamika a historie jednoho neobyčejného společenstva; P. Samaš a T. Grim, Globální experiment s ptáčí ekologií: co se stane, když se evropský pták ocitne na Novém Zélandu?; M. Horský a M. Chytrý, Krajiny zamrzlé v čase I.–II.; V. Ložek, Sraš a srašová step – přehlížený biom ledových dob I.–II.; P. Bogusch, Parazitické strategie blanokřídlých; J. Holec, Odval Zbůch – rekultivace versus spontánní sukcese; D. Říhová a P. J. Juračka, Příběhy z elektronového mikroskopu. 3. Jakou mají měkkýši strukturu své schránky; A. Laciņa, Nález klopušky jesenické po 63 letech nezvěstnosti.

Děkujeme čtenářům, kteří hlasovali v anketě, ročním předplatným Živy byli odměněni Alena Kotrčová z Držovic, Lukáš Kolbaba (l.kolbaba@centrum.cz) a Michal Maňas z Olomouce. Děkujeme i Středisku společných činností AV ČR, v. v. i., Nakladatelství Academia a Janu Frantovi.